

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ MOKSLINĖ TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1978 METAI

VILNIUS „MOKSLAS“ 1979

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEM BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1978

VILNIUS

1979

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1978

VILNIUS

1979

АКАДЕМИЯ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ
ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

ГОД 1978

ВИЛЬНИУС «МОКСЛАС» 1979

Redakcinė kolegija

**Jonas DOBROVOLSKAS, Mečislovas JUČAS, Vytautas
MERKYS, Vacys MILIUS, Giedrė NIUNKIENĖ, Rita STRAZ-
DŪNAITĖ (sekretorė), Henrikas ŠADŽIUS, Adolfas
TAUTAVIČIUS, Bronius VAITKEVIČIUS (vyr. redak-
torius), Regina ŽEPKAITĖ (vyr. redaktoriaus
pavaduotoja)**

Išleista pagal LTSR MA Istorijos instituto užsakymą

0505040000

**M 10604—209
M854(08)—79 Ž—79**

© LTSR MA Istorijos institutas, 1979

STRAIPSNIAI IR PRANEŠIMAI

UDK 9(474.5) «15»

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS PASIUNTINIAI KRYMO CHANATE XVI a. PIRMAJAME KETVIRTYJE

EGIDIJUS BANIONIS

Nagrinėjant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau — LDK) pasiuntinybių tarnybą XVI a. pirmojoje pusėje, būtina giliau suprasti praktinę jos veiklą bei organizacinius ypatumus diplomatinuose santykiuose su atskiromis valstybėmis.

XV a. pabaigoje politinė situacija Rytų Europoje pakito. Į tarptautinę areną išeina stiprėjanti Rusų valstybė, siekianti sujungti visas rusiškas žemes. Po 1501—1503 m. karo LDK ir Rusų valstybės siena jau liečia Dneprą.

Susidarius tokiai situacijai, LDK užsienio politikoje svarbus vaidmuo teko Krymo chanatui, kuris dar 1480 m. buvo sudaręs su Rusų valstybe sutartį prieš LDK¹. Tad jai iškilo uždavinys — suardyti šią sutartį, o Krymo chaną Mengli Girėjų padaryti savo sąjungininku kovoje su Rusų valstybe.

Šio straipsnio uždavinys — išnagrinėti LDK diplomatių santykių su savitu rytietišku kraštu — Krymo chanatu — organizacijos ypatumus, LDK pasiuntinybių tarnybos praktiką ir metodus, aptarti asmenis, buvusius pasiuntiniais Kryme XVI a. pirmajame ketvirtyje. Kadangi XV a. pabaigoje Lenkija, padažnėjus totorių antpuoliams į jos pietrytines žemes, pasidarė tiesiogiai suinteresuota Krymo chanato pozicija, būtina išaiškinti, koks buvo LDK pasiuntinybių tarnybos vaidmuo bendroje LDK—Lenkijos užsienio politikoje Krymo atžvilgiu, valdant bendram valdovui.

Apsiribojame XVI a. pirmuoju ketvirčiu, kai LDK padėtis tarptautinėje arenoje darėsi įtempta ir todėl jai ypač rūpėjo Krymo chanato pozicija. 1501 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras tapo ir Lenkijos karaliumi. Mirus chanui Muchamedui Girėjui 1523 m., Krymo chanato reikšmė, prasidėjus vidaus vaidams ir maištams, smuko².

Nagrinėjimų apie LDK pasiuntinybių tarnybą apskritai nėra. Jos veiklos momentai paliesti, pateikiant faktinę medžiagą darbuose apie

¹ Бази́левич К. В. Внешняя политика Русского централизованного государства. Вторая половина XVI века. М., 1952, с. 117—118.

² Dundulis B. Lietuvos užsienio politika XVI a. V., 1971, p. 113.

LDK bei Krymo chanato santykius³ ir Rytų Europos politinės istorijos tyrinėjimuose⁴. Kai kurių XVI a. pirmosios pusės LDK pasiuntinių Kryme personalijas apžvelgė I. Jonynas ir J. Ochmanskis straipsniuose, skirtuose Mykolo Lietuvio slapyvardžiui iššifruoti⁵.

Pagrindinis šaltinis mus dominančiu klausimu yra Lietuvos Metrika⁶. Į Užrašymų knygas Nr. 7, 8, 11 yra perrašytos kadaise buvusios atskiros Pasiuntinybių knygos⁷. Nemažą jose esančios 1469—1515 m. LDK ir Krymo chanato diplomatinės korespondencijos dalį paskelbė K. Pułaskis savo monografijos priede⁸. Tačiau šios publikacijos vertę mažina tai, kad dokumentai paskelbti iš Lietuvos Metrikos Varšuvos kopijų lotyniška transkripcija, nesutikrinus jų su pačios Lietuvos Metrikos knygomis⁹. Atskirą 1506—1507 m. Pasiuntinybių knygą išleido M. Obolenskis¹⁰, M. Dovnar-Zapolskis — 1502—1509 m. Iždo knygą, kurioje įrašytos išlaidos Krymo totoriams¹¹. Daug vertingų žinių apie Krymo totorių papročius yra Mykolo Lietuvio, buvusio pasiuntiniu Kryme, knygoje¹².

LDK pasiuntinybių tarnybos kompetencija Krymo chanate ir tos tarnybos finansavimas

LDK diplomatiniai santykiai su Krymo chanatu užsimezgė ir susiklostė kaip tradicija valdant Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ir Lenkijos karaliui Kazimierui (1427—1492). Totoriams XV a. pabaigoje suaktyvinius antpuolius ir dažnai niokojant Haličą (Galiciją), daugiau dėmesio Krymo chanatui ėmė skirti ir Lenkija. Pradėta siekti suvienyti LDK ir Lenkijos pastangas prieš totorius. Buvo sutarta dėl bendrų ka-

³ Pułaski K. Stosunki z Mengli-Girejem, chanem tatarów perekopskich (1469—1515). Akta i listy. Kraków—Warszawa, 1881 (toliau — Pułaski K. Stosunki...); to paties. Machmet-Girej, chan tatarów perekopskich, i stosunki jego z Polską (1515—1523).—Szkice i poszukiwania historyczne, II. Petersburg, 1898; Kołankowski L. Problem Krymu w dziejach Jagiellonskich.—Kwartalnik Historyczny, t. 49, zes. 3, 1935.

⁴ Базилович К. В. Мин. veik.; Греков И. Б. Очерки по истории международных отношений Восточной Европы XIV—XVI вв. М., 1963; Зимин А. А. Россия на пороге нового времени. (Очерки политической истории России первой трети XVI в.). М., 1972.

⁵ Jonynas I. „Fragmentų“ autorius.—Mykolas Lietuvis. Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius. V., 1966, p. 115—123; Ochmański J. Michalon Litwin i jego traktat o zwyczajach tatarów, litwinów i moskwicininów z polowy XVI wieku.—Kwartalnik Historyczny, 1976, Nr. 4, p. 765—783.

⁶ Lietuvos TSR centrinis valstybinis istorijos archyvas. Lietuvos Metrika. Mikrofilmas iš TSRS centrinio valstybinio senųjų aktų archyvo, f. 389 (toliau — LM).

⁷ Бережков Н. Г. Литовская Метрика как исторический источник, ч. 1; О первоначальном составе книг Литовской Метрики по 1522 год. М.—Л., 1946, с. 146, 149.

⁸ Pułaski K. Stosunki..., Priedai.

⁹ Хорошкевич А. Л. К истории издания и изучения Литовской Метрики.—Acta Baltico-Slavica. Warszawa, 1973, 8, p. 77—78.

¹⁰ Оболенский М. А. Сборник, № 1, М., 1838.

¹¹ Довнар-Запольский М. В. Литовские упоминки татарским ордам. Скарбовая книга Метрики Литовской 1502—1509. Симферополь, 1898.

¹² Mykolas Lietuvis. Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius. V., 1966.

riinių priemonių pietrytinėms žemėms ginti¹³. Po 1501 m. Melniko unijos tapo realios bendros ne tik karinės, bet ir diplomatinės priemonės.

Pagal Lietuvos Metrikoje išlikusių diplomatinių dokumentų žinias, XVI a. pirmajame ketvirtyje į Krymą buvo siunčiami tik LDK pavaldiniai. Jokių žinių, kad ir netiesioginių, apie lenkų buvimą pasiuntinybėse nėra. A. Vyčanskis straipsnyje apie Lenkijos pasiuntinybių tarnybą 1506—1530 m. specialiai neliečia Lenkijos ir Krymo santykių, nes „totorių orda daugiausia buvo Lietuvos diplomatijos aptarnavimo sritis“¹⁴. Tačiau šią skiriamąją ribą būtina aptarti tiksliau.

Literatūroje pasiuntiniai, vykę į Krymą, vadinami įvairiai. K. Pulas-kis, vėliau ir kiti buržuaziniai lenkų istorikai vadina juos lenkų, Lenkijos karūnos pasiuntiniais¹⁵, M. Liubavskis, minėdamas konkrečias pasiuntinių pavardes, vadina juos Lietuvos, Žygimanto¹⁶, K. Bazilevičius — karaliaus, o pasiuntinybes — lenkų—lietuvių¹⁷. A. Ziminas sutartis su chanais vadina Krymo—Lenkijos, Krymo—Lietuvos¹⁸ ir t. t.

Pirmoji sutartis, po ilgų pastangų sudaryta su Mengli Girėjumi 1506 m., pasirodė esanti nelabai patvari. Vėliau, XVI a. pirmojoje pusėje, sutartys su Krymo chanatu buvo sudarytos 1512, 1516, 1520, 1533, 1540 ir 1545 m., visos Kryme, o Žygimantas jas patvirtino, būdamas LDK teritorijoje. Krymo chanams įteikdavo du sutarties raštus. Prie vieno prikabinavo LDK Didįjį ir LDK Ponų tarybos narių antspaudus, o prie kito — Lenkijos Didįjį ir tų Lenkijos didikų, kurie tuo metu buvo LDK „prie karaliaus“. Taip patvirtinant 1512 m. sutartį, prie lenkiškojo rašto buvo prikabinti tik trijų Lenkijos senatorių antspaudai¹⁹. Krymo chanai irgi duodavo du sutarties raštus — vieną LDK, kitą Lenkijai ir prisiekdavo LDK pasiuntiniams kiekvienai valstybei atskirai. Jie pasižadėdavo Žygimanto, LDK ir Lenkijos valdovo, „draugams būti draugais, o priešams — priešais“, „taip Lenkijos karūnai, taip ir Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei aibių nedaryti, kariuomenės nesiusti, pasienio pilių ir kaimų nebausti“²⁰.

Tradiciją, kad pasiuntiniais į Krymą būtų siunčiami tik LDK pavaldiniai, bandė sulaužyti Mengli Girėjus. Po pirmosios sutarties 1506 m. sudarymo jis pareikalavo, kad į Krymą būtų siunčiami ir atskiri Lenkijos pasiuntiniai. Tokiu atveju Mengli Girėjus gautų dvigubas dovanas — „atmenas“ (upominki), kurias visuomet veždavo pasiuntiniai. Tada iškiltų ir bendri LDK—Lenkijos užsienio politikos organizaciniai sunkumai: reikėtų derinti LDK Ponų tarybos, Lenkijos Senato ir Žygimanto veiksmus,

¹³ Любавский М. К. Литовско-русский сейм. М., 1900, с. 188.

¹⁴ Wyszowski A. Polska służba dyplomatyczna w latach 1506—1530.— Polska służba dyplomatyczna XVI—XVIII wieku. Studia pod redakcją Zbigniewa Wójcika. Warszawa, 1966, p. 13.

¹⁵ Pulaszkis K. Stosunki..., p. 11, 15, 36 ir kt.

¹⁶ Любавский М. К. Min. veik., p. 184, 186, 224, 271, 273.

¹⁷ Bazilevičius K. V. Min. veik., p. 533, 538.

¹⁸ Зимин А. А. Min. veik., p. 153, 175, 206.

¹⁹ LM, kn. 7, l. 616—617, 637.

²⁰ LM, kn. 7, l. 786.

siunčiant pasiuntinybes, o tai ilgai užtrukę. Savo ruožtu Lenkijos pasiuntinybių tarnyba turėtų dėti nemaža pastangų, kol suprastų santykių su Krymo chanatu specifika ir metodus.

Tad šiam reikalavimui buvo pasipriešinta, ir Žygimantas atsakęs, kad tiek Lenkija, tiek Lietuva yra jo tėvonija, šių žemių žmonės yra jo pavaldiniai ir „mes, būdami valdovu, pas tave, tokį patį valdovą, pasiuntinius siunčiame ne nuo žemių, bet nuo mūsų personas, kaip kad ir anksčiau būdavo prie senolių mūsų ir tėvo mūsų pasiuntiniai siunčiami pas jūsų senolius ir tavo tėvą Ač Girėjų visuomet iš Lietuvos žemės“²¹. Tokia pat instrukcija atsakymui buvo duota ir pasiuntiniui Jacekui Ratomskiui²².

XV—XVI a. tarptautinėje praktikoje pasiuntinius išlaikydavo juos priimanti šalis. Krymo chanų pasiuntinybės į LDK būdavo didelės, čia jas turėdavo gausiai apdovanoti, ir būdinga, kad chanai dažnai reikalavo padidinti „atlyginimą“ savo pasiuntiniams. Pats Žygimantas ne kartą rašė chanams, kad jų pasiuntinių išlaikymui „iš izdo nemaža suma išeina“²³. Šioms išlaidoms sumažinti 1520 m. sutartyje įrašyta sąlyga, kad pasiuntiniai neturi būti sulaikomi daugiau kaip du mėnesius²⁴ (tai kartu turėjo būti ir LDK pasiuntinių saugumo Kryme garantija), o 1540 m. tekste — kad iš Krymo nebus siunčiama daug žygūnų, tik pagal reikalą chanas gali siųsti „žygūną patį antrą, bet ne daugiau kaip patį trečią“²⁵, t. y. ne daugiau kaip tris žygūnus kartu su atitinkama palyda.

Vykdami į Krymą, LDK pasiuntiniai veždavo chanams, jų artimiesiems, diduomenei ir aukštiesiems pareigūnams brangių dovanų. Iš M. Dovnar-Zapolskio publikacijos matyti šių dovanų dydis ir platus adresatų ratas²⁶. Lietuvos Metrikoje minimi du sąrašai (rejestrai), pagal kuriuos pasiuntiniai turėjo dalyti dovanas Kryme²⁷.

Bet Kryme esančių LDK pasiuntinių išlaidas padengdavo irgi LDK izdas. Pasiuntiniai, dėl įvairių priežasčių ilgiau užtrukę Kryme, grįždavo į Lietuvą prisidare skolų. Juos sulaikyti, o po to reikalauti apmokėti jų išlaikymo skolas labai praktikavo Mengli Girėjus. Antai dvarionio Petro Furso, sulaikyto Kryme 1506—1507 m. žiemai, pragyvenimo „skola“ buvo įvertinta 6960 grašių²⁸. Mykolas Lietuvis rašė: „jei kas siunčiamas su pasiuntinybe, tai jis, nors ir niekuo nenusipelnęs, apščiai gauna pinigų iš valstybės izdo, nors dažniausiai grįžta reikalų neatlikęs“²⁹.

²¹ Pułaski K. Stosunki..., Nr. 104, p. 343; Акты, относящиеся к истории Западной России. М., 1848, т. 2, с. 47.

²² Pułaski K. Stosunki..., Nr. 107, p. 351.

²³ LM, kn. 7, l. 801; LM, kn. 11, l. 102; Pułaski K. Stosunki..., Nr. 160, p. 448.

²⁴ LM, kn. 7, l. 782.

²⁵ Литовская Метрика. Отдел первый—второй.—Русская историческая библиотека, т. XXX. Юрьев, 1914, с. 80 (toliau — РИБ).

²⁶ Довнар-Запольский М. В. Мин. веик., p. 11, 17, 82—84.

²⁷ LM, kn. 7, l. 802, 840; Pułaski K. Stosunki..., Nr. 159, p. 446.

²⁸ LM, kn. 8, l. 43, a. p. K. Pulaskis tekstą perskaite taip: „szest tysiazs 8 5sot y szeptdesiat hroszey“.—Pułaski K. Stosunki..., Nr. 85, p. 305.

²⁹ Mykolas Lietuvis. Min. veik., p. 58.

Be to, XVI a. pirmojoje pusėje daugelis miestų buvo atleisti nuo pastočių prievolių ir dėl to tiek LDK, tiek Krymo pasiuntinybių aprūpinimo kelyje pastotėmis bei maistu išlaidas vis dažniau mokėdavo LDK išdas.

1511 m. lenkai Piotrkavo, o lietuviai Brastos seimuose buvo nusprendę kasmet bendrai mokėti Krymo chanams 15 000 auksinų „atmenų“ duoklę³⁰. Šie pinigai mūsų nagrinėjamu laikotarpiu buvo išsiųsti tik du kartus — 1513 ir 1521 metais. Lenkijos išdas išlaikydavo tik į Lenkiją pas Žygimantą atvykusius Krymo pasiuntinius³¹.

Dar 1506 m. buvo iškeltas klausimas, kad ir Lenkija imtųsi pusę visų diplomatinių santykių su Krymo chanatu išlaidų. O tos išlaidos buvo nemažos. Valdant Žygimantui, iki 1508 m. iš LDK išdo buvo išleista 7000, o 1508 m. — 4000 kapų grašių³². 1516 m. LDK Ponų taryba priminė Lenkijos senatoriams senas derybas dėl išlaidų pasidalijimo dar valdant Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ir Lenkijos karaliui Aleksandrui ir nurodė, kad abiejų valstybių saugumo užtikrinimui per diplomatines priemones kasmet išleidžiama po 20 000 auksinų³³. Tačiau lenkai atsisakė prisidėti prie šių išlaidų, aiškindami, kad Lenkijos pasiuntinybių tarnyba atstovauja LDK Vakarų Europos šalyse.

Taigi XVI a. pirmojoje pusėje Žygimanto pasiuntiniais į Krymą buvo skiriami tiktai LDK pavaldiniai. Jie atstovavo ir Lenkijos interesams, nebūdami jos piliečiais. Ši valstybinė tradicija buvo tęsiama iki Ukrainos prijungimo prie Lenkijos pagal Liublino unijos sąlygas 1569 m., nors kai kurie lenkų atstovai siūlė palikti Kijevą Lietuvai, nes už šią žemę reikia mokėti totoriams brangias dovanas³⁴. Ir ši valstybinė tradicija kaip sunkiausia našta gulė ant LDK išdo, Lenkijai faktiškai nepadedant.

Pasiuntiniai ir jų veikla

Istorinėje literatūroje vyrauja nuomonė, kad XV—XVI a. pasiuntiniais į užsienį būdavo skiriami tik aukštieji didžiojo kunigaikščio dvaro, valstybės pareigūnai bei žymūs didikai, galėję savo persona atstovauti valdovui.

LDK pasiuntinybių tarnyba XVI a. pirmojoje pusėje nebuvo atskira valstybinė institucija. Diplomatinė kontaktų su kitomis šalimis praktika turėjo įtakos ir pačiai LDK diplomatinei tarnybai bei jos tradicijų formavimuisi.

Pasiuntinių sutikimo ir priėmimo pas Maskvos didžiuosius kunigaikščius ceremonialą, jo griežtą reglamentavimą detaliai yra aprašęs S. Her-

³⁰ Любавский М. К. Мин. veik., p. 187—188.

³¹ LM, kn. 7, l. 718.

³² Довнар-Запольский М. В. Мин. veik., p. 52—74, 75—80; Любавский М. К. Мин. veik., p. 183.

³³ LM, kn. 7, l. 713—714.

³⁴ Jučas M. Nuo Krėvos sutarties iki Liublino unijos. K., 1970, p. 70, 82.

beršteinas³⁵. Tai puikiai atspindi ir rusų diplomatiniuose archyvuose esanti medžiaga³⁶. Literatūroje ne kartą pabrėžta, kad Vasilijus III (1505—1533), o ypač Ivanas III (1440—1505), ypatingą dėmesį skyrė formaliajai diplomatijos pusei³⁷. Koks reikšmingas buvo pasiuntinių asmenų rangas, patvirtina ir LDK pasiuntinybių į Maskvą sudėtis.

Krymo chanatas buvo rytietiškas kraštas, labai mišrus etniškai, su gana primityvia, bet savita valstybine struktūra, specifinėmis chano dvairo papročių tradicijomis³⁸. Visa tai turėjo įtakos diplomatinių santykių praktikai, todėl būtina giliau paanalizuoti, koks buvo skiriamas dėmesys pasiuntinio, siunčiamo į Krymą, asmeniniam reikšmingumui ir jo sugėbėjimams.

Pasiuntiniams ir pirkliams, keliaujantiems į Krymą, XV—XVI a. visuomet grėsė įvairūs pavojai. Vengdami Užvolgio ir Nogajaus totorių, per LDK teritoriją — Kijevą ir Čerkasus — vykdavo ir rusų pasiuntiniai³⁹. Tačiau ir čia buvo pavojingas kelio ruožas nuo Čerkasų iki Perekopo, kur klajodavo Nogajaus ir Krymo totorių būriai, mažai paklusnūs centrinei valdžiai. Todėl chanai į Čerkasus arba net į Kijevą pasitikti LDK pasiuntinių siųsdavo apsauginius būrius. Kur kas sunkiau buvo žemesnio rango diplomatams, vykstantiems be apsaugos, — žygūnams. Dažnai juos apiplėsdavo, sunaikindavo dokumentus, parduodavo nelaisvėn Kafoje. Tolesnis jų likimas labai priklausė nuo valstybių tarpusavio santykių. Esant jiems palankiems, chanai stengdavosi juos išlaisvinti arba išpirkti, žinoma, LDK sąskaita. Nuo tarptautinės atmosferos tiesiogiai priklausė ir pasiuntinių padėtis Kryme. „Pasiuntiniai ir vertėjai mūsų mums skundžiasi, kad ten, pas tave, brolių mūsų, juos plėšia ir gėdina ir muša nekaltus ir didelėje negarbėje mūsų pasiuntiniai pas tave“, — rašė Žygimantas Mengli Girėjui⁴⁰.

LDK pasiuntinius Kryme chanai naudodavo kaip tam tikrą politinio spaudimo įrankį. Savo ruožtu Krymo pasiuntinius sulaikydavo ir LDK. Čia jie būdavo totorių suturėjimo nuo antpuolių ir chanų išipareigojimų vykdymo laidas. Žinant pastarųjų suktumą, prieš siunčiant LDK pasiuntinybę, būdavo išreikalaujamas įkaitas — „žymus žmogus“. Bet tai labai trukdydavo palaikyti operatyvius diplomatinius santykius. Kijevo vaivada kunigaikštis Dmitrijus Putiatičius taip ir negalėjo išvykti nuo 1501 m. iki pat mirties, 1505 m., nes Mengli Girėjus neišsiuntė įkaito⁴¹.

³⁵ Герберштейн С. Записки о московитских делах. СПб., 1908, с. 192—219.

³⁶ Сборник Русского Исторического общества. М., т. 35, 1882; М., т. 49, 1884 (toliau — Сб. РИО).

³⁷ Базилевич К. В. Мин. veik.; Артемов Н. Е. Московско-литовские отношения при Иване III. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Ташкент, 1950.

³⁸ Очерки истории СССР, ч. II. Период феодализма. Конец XV—начало XVIII вв. М., 1955, с. 442; Муколас Lietuvis. Min. veik., p. 32—34 ir kt.

³⁹ Индова Е. И. Русская посольская служба в конце XV—первой половине XVI века.— Феодальная Россия во всемирно-историческом процессе. М., 1972, с. 302.

⁴⁰ LM, kn. 11, l. 102; Оболенский М. А. Мин. veik., p. 51.

⁴¹ LM, kn. 5, l. 281, a. p.; kn. 6, l. 62.

Tokiomis sunkiomis ir sudėtingomis sąlygomis pasiuntiniais skirti žymius didžiūnus ar Ponų tarybos narius buvo rizikinga. Taigi kokie asmenys buvo skiriami „didžiaisiais“ pasiuntiniais į Krymą XVI a. pirmojoje pusėje? Terminas „didžioji pasiuntinybė“ nereiškė jos sudėties kiekio prasme, bet nurodydavo jos paskirtį — sudaryti sutartį.

1506 m. Mengli Girėjaus priesaiką priėmė ir jam prisiekė Mozyriaus vietininkas ponas Jokūbas Ivašencovičius, Breslaujos vietininkas ponas Jurgis Zenavičius ir maršalka, totorių raštininkas kunigaikštis Ibrahimas Tymirčinas⁴²; 1512 m. ir 1516 m.—Ostrynės vietininkas ponas Stanislovas Skinderis⁴³, o 1520 m.—dvarionis ponas Anikijus Hornostajus⁴⁴.

J. Ivašencovičius buvo Mykolo Glinskio šalininkas⁴⁵, po jo mirties perėjo tarnauti Maskvos didžiajam kunigaikščiui Vasilijui III⁴⁶. J. Zenavičius įėjo į pasiuntinybę, siųstą į Maskvą 1494 metais⁴⁷. A. Hornostajus buvo dar tik pradėjęs savo karjerą, 1551 m. pasiekęs dvaro maršalkos pareigas⁴⁸. Ryškesnė figūra — diplomatas praktikas Ibrahimas Tymirčinas, nors šaltiniuose jis niekur nevadinamas pasiuntiniu (apie jį ir S. Skinderį kalbėsime žemiau).

Kaip matome, „didieji pasiuntiniai“ Kryme XVI a. pirmajame ketvirtyje nebuvo ypatingos socialinės padėties žmonės, tuo labiau neturėjo žymių titulų. Tuo tarpu į Maskvą buvo siunčiami Vilniaus, Trakų vaivados, Žemaitijos seniūnas ir pan. Mengli Girėjus, prisimindamas senas LDK ir Krymo sutartis, 1506 m. kėlė klausimą dėl pasiuntinio asmens reikšmingumo: „Jei atvažiuodavo kas nors pas mus pasiuntinybėje, priesaiką mums duodavo. Trakų vaivada atvažiuodavo..., pas mane atvažiavo nuo brolio mūsų Kazimiero karaliaus Trakų vaivada“⁴⁹. Jis minimas ir Kazimiero 1486 m. rugpjūčio 22 d. rašte Mengli Girėjui: „O paskui, kai tau, broliui mūsų, davė Dievas sėsti į carystę, į tėvo sostą, ir mes pas tave daug pasiuntinių didžiųjų siųsdavome, mūsų Trakų vaivadą, žemės maršalką poną Bogdaną Andrejevičių ir kitus daugelį mūsų Tarybos ponų“⁵⁰. Tačiau tai neatitiko tikrovės: Bogdanas Sakaitis Kryme sudarė sutartį 1472 m.⁵¹, o Trakų vaivada jis tapo 1484 metais⁵².

Eilinių pasiuntinių visų nevardysime, paminėsime tik tai tuos, kurie daugiau nei kartą buvo Kryme. Dvarionis ponas Jacekas Ratomskis vyko 1507, 1508 m., minimas jo grįžimas į LDK 1511 m., buvo Kryme 1512—1514 m., vėl išvyko 1514 m., minimas jo grįžimas 1519 metais⁵³.

⁴² Pułaski K. Stosunki..., Nr. 88, p. 309.

⁴³ LM, kn. 7, l. 412, 454, 637—645.

⁴⁴ LM, kn. 7, l. 784—786.

⁴⁵ Boniecki A. Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku. Warszawa, 1887, p. 99.

⁴⁶ С6. ПИО, т. 35, с. 661—663.

⁴⁷ Ten pat, p. 621—648; Boniecki A. Min. veik., p. 417.

⁴⁸ Boniecki A. Min. veik., p. 87.

⁴⁹ LM, kn. 7, l. 28.

⁵⁰ РИБ, т. XXVII, с. 452.

⁵¹ Ten pat, p. 359.

⁵² Boniecki A. Min. veik., p. 291.

⁵³ LM, kn. 7, l. 81, 129, 166, 365, 445, 552, 601, 726, 790.

S. Skinderis išvyko 1511 m., priėmė Mengli Girėjaus priesaiką 1512 m., vėl išvyko į Krymą 1512 m. gruodžio mėnesį, grįžo 1513 m.; buvo Kryme 1514 m. vasario—liepos mėnesiais, vėl išvyko į Krymą 1516 m. kovo 29 d., kur tais pačiais metais ir mirė⁵⁴. Raštininkas ponas Ivanas Hornostajus buvo Kryme 1516—1517 m., antrą kartą išvyko 1517 m. balandžio 2 d.⁵⁵ Nemažai kartų, bene daugiausia, į Krymą vyko raštininkas Michailas Vasiljevičius. Tikriausiai šaltiniuose iki 1511 m. minimas djakas Michailas ir Michailas Vasiljevičius yra tas pats asmuo. J. Volfas nurodo raštininką Sviniuską Michailą Vasiljevičių 1512—1521 ir 1531—1543 metais⁵⁶. Labai daug pasidarbavusių pasiuntinių J. Ratomskio ir S. Skinderio nei kilmė, nei biografija, nei pareigos nebuvo ypatingos⁵⁷. Ivanas Hornostajus, kaip ir jo brolis Anikijus, buvo dar tik pradėjęs savo diplomatinę karjerą—į Krymą pirmą kartą vyko 1516 m., į Maskvą—1522 m., o 1526—1527 m. dalyvavo derybose su rusų pasiuntiniais Krokuvoje⁵⁸. Tą patį galime pasakyti ir apie kitus pasiuntinius: dvarionį poną Petrą Fursą, grįžusį 1504 m. ir vėl pasiųstą į Krymą 1506 m.⁵⁹, dvarionius Hrydią Bykovskį (1504)⁶⁰, Mykolą Paužą (1511)⁶¹, dvarionį ir poną Fedką Vladyką (1513)⁶², ponus Jurgį Daškevičių (1509)⁶³, Mykolą Chaleckį (1521)⁶⁴. M. Chaleckis buvo nuvykęs į Aukso Ordą dar 1496 m., o 1501 m., jam tarpininkaujant, su Aukso Orda buvo sudaryta sutartis⁶⁵.

Kaip matome, į Krymą pasiuntiniais XVI a. pirmame ketvirtyje vyko įvairūs asmenys—vietininkai, dvarionys, maršalkos, raštininkai. Iš jų ryškiai išsiskiria keletas pasiuntinių, kurie ne kartą buvo siunčiami ir, sprendami svarbius valstybinių santykių klausimus, išbūdavo ten ilgą metą. Be abejo, jų negalima vadinti ambasadoriais šiuolaikine prasme. Tai buvo patyrę diplomatai, gerai susipažinę su specifinėmis Krymo sąlygomis. Tą patvirtina ir keletas užuominų šaltiniuose. Taip Mengli Girėjus po 1512 m. sutarties sudarymo rašė, kad sekanciu pasiuntiniu skirtų J. Ratomskį, o jei jis būtų išsiųstas kur nors kitais reikalais, tuomet S. Skinderį, „nes jis gerai žino papročius“, „jis tarp mūsų daug padirbėjo“⁶⁶. Pabrėžtina, kad taip S. Skinderis charakterizuojamas po jo pirmojo apsilankymo Kryme. Dėl draugystės Mengli Girėjus vis reikalavdavo siūsti ir Ibrahimą Tymirčiną, kurį pasiliko pas save 1506—1507 m. žiemai, „nes jis visus mūsų totoriškus reikalus gerai žino... šiai žiemai

⁵⁴ Ten pat, l. 374, 412, 413, 445, 479, 499, 565, 601, 637—645, 688—690.

⁵⁵ Ten pat, l. 686, 695, 702.

⁵⁶ Wolf J. Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386—1795. Kraków, 1885, p. 261.

⁵⁷ Boniecki A. Min. veik., p. 281—282, 314.

⁵⁸ LM, kn. 7, l. 702; С6. ПИО, т. 35, с. 621—624, 749, 808, 821, 826.

⁵⁹ LM, kn. 5, l. 285, a. p.; kn. 7, l. 46.

⁶⁰ Pułaski K. Stosunki... Nr. 64, p. 271, Nr. 81, p. 296.

⁶¹ LM, kn. 7, l. 375, 418, 455.

⁶² Ten pat, l. 481, 528.

⁶³ Ten pat, l. 169.

⁶⁴ Ten pat, l. 811, 843.

⁶⁵ Lietuvos Metraštis. Bychovco kronika. V., 1971, p. 328.

⁶⁶ LM, kn. 7, l. 428—429, 479—480.

jį atsiųskite, tegul pas mus žiemoja. O pavasarį, visus jūsų reikalus sutvarkęs, pas jus bus"⁶⁷.

Pasiuntinių sąrašas įdomus ir geografiniu, t. y. jų tarnybos vietas, vykstant į Krymą, požūriui. J. Ivašencovičius buvo Mozyrius, J. Zena-
vičius — Breslaujos, Andrius Šolucha 1523 m.⁶⁸—Harvolės vietininkai;
M. Chaleckis — Ovručo seniūnas. 1505 m. minimas Danilas Dedkaitis⁶⁹—
iš Kijevo, 1511 m. M. Pauža — iš Čerkasų pavieta, t. y. iš pietinių LDK
žemių. Įdomu pažymėti dar vieną detalę: A. Daškovičius 1528 m., o
A. Hornostajus 1546 m. buvo Čerkasų ir Kanevo seniūnais (A. Hornosta-
jus 1529 m.—Kanevo laikytoju).

Krymo chanatas politiškai nebuvo vienalytis. Jis skaidėsi į daugelį
pusiau savarankiškų gimininių aristokratiškų grupuočių, turėjusių ne-
mažą reikšmę ekonominiame ir politiniame gyvenime. A. Novoselskis
Krymo chanato santvarką XV a. apibūdino kaip pusiau patriarchalinę
feodalinę⁷⁰. Tokia suskaldyta sistema sudarė sąlygas išorinei politinei
įtakai, ypač pastiprinant ją geromis dovanomis — „atmenomis“. K. Bazile-
vičius, remdamasis išlikusiais diplomatiniais archyvais, nušvietė Krymo
chanato vidaus politinę padėtį ir jo feodalinės viršūnės vaidmenį, kal-
bėdamas apie Rusų valstybės ir Krymo chanato santykius XV a. antrojeje
pusėje⁷¹. Nepadarysime didelės klaidos, jei jo žodžius pritaikysime
XVI a. pirmojo ketvirčio LDK ir Krymo santykiams: „Sunkumai tarp-
savio (Rusų valstybės.—E. B.) santykiuose su Krymu kildavo ne dėl Gi-
rėjų giminės, visuomet sekusios paskui savo šeimos galvą, o dėl ga-
lingos gimininės diduomenės“.

Paruošiamasis laikotarpis ir sutarties sudarymas vis dėlto nebuvo už-
vis sunkiausi pasiuntinių veiklos Kryme momentai. Tai daugiau buvo
pačios diplomatijos prerogatyva. Beje, ir sutarčių su Krymo chanatu su-
darymo procedūra buvo paprastesnė nei su kitomis šalimis: LDK pasiun-
tiniai prisiekdavo chanams, o šie — pasiuntiniams, po to pasikeisdavo
sutarties raštais. Analogiškos priesaikos, tik be raštų keitimosi, būdavo
Krymo pasiuntiniams atvykus į LDK. Totoriai daugiau dėmesio skyrė
pačiam priesaikos faktui. LDK pasiuntiniams svarbiausia būdavo pasiek-
ti sutarčių pagrindinių sąlygų įgyvendinimo — kad totoriai vietoj LDK
žemių niokotų Rusų valstybę. XVI a. antrajame dešimtmetyje Kryme
beveik nuolat būdavo LDK pasiuntiniai, veikdami dviese ar net trise,
atvykę skirtingu laiku: raštininkas Michailas Vasiljevičius (atitinkamai
grįžimo į LDK, išvykimo ir vėl grįžimo į LDK datos) — 1511, 1512 m. lie-
pos 22 d.—1514, J. Ratomskis — 1511, 1512 m. gruodžio 14 d.—1514,
S. Skinderis — 1512 m. balandžio mėn., 1512 m. gruodžio 14 d.—1513.

⁶⁷ Pułaski K. Stosunki..., Nr. 88, p. 310; LM, kn. 7, l. 56.

⁶⁸ LM, kn. 7, l. 877.

⁶⁹ Pułaski K. Stosunki..., Nr. 67, p. 276.

⁷⁰ Новосельский А. А. Борьба Московского государства с татарами в
XVIII в. М.—Л., 1948, с. 418—419.

⁷¹ Базилевич К. В. Мин. veik., p. 178—182.

Sustiprinti spaudimą Mengli Girėjui 1513 m. dar buvo pasiūstas patyręs diplomatas, Vilniaus raštininkas Grigorijus Hromyka, grįžęs 1514 m. liepos mėnesį⁷². Jų pastangas galima susieti su totorių žygiu į rusų kariuomenės, puolusios Smolenską 1513 m.⁷³, užnugarį. 1516 m. Kryme mirus S. Skinderiui, „nenorėdami, kad brolybė ir draugystė tarp mūsų nutoltų“, į Krymą skubiai buvo išsiūstas I. Hornostajus⁷⁴.

Instrukcijose pasiuntiniams, vykstantiems į Krymą, būdavo tik apibendrintai suformuluojama pagrindinė užduotis. Patys pasiuntiniai turėdavo veikti savo nuožiūra, „neleisti, kad su Maskva susitaikytų“, „savo akimis matytų“ sutarties vykdymą, tekdavo jiems kartu su totorių kariniais būriais vykti ir į rusų žemes stebėtojais. Instrukcijos mokydavo: „rodyk didelį stropumą, patarinėk ir veik su dideliu stropumu, o mes už tai norime tave pamylėti malone mūsų“⁷⁵. Žygimantui įsakius, pasiuntiniai, būdami Kryme, turėdavo instruktuoti ir siūsti į Kazanę, Moldaviją prie jų buvusius žygūnus Žygimanto vardu⁷⁶.

Pasiuntiniai palaikydavo glaudžius ryšius su prolietuviškai nusiteikusiai didikais, remdavosi jais. Šie didikai, kaip kunigaikštis Abdrahmanas, Babaškykas, Tiuvikelas, Agiš Murza ir kiti, patys dažnai rašydavo Žygimantui, pranešinėdami apie chano planus, Krymo vidaus politinę padėtį⁷⁷. Vertėjas Makaras (Makarec) parvežė „caro žmogaus“ Taipo, Tahiro brolio, jo sūnaus Isuro, kunigaikščio Jabunčos, buvusio pasiuntiniu Lietuvoje, „juodo žmogaus“ Chodžako ir pagaliau Mengli Girėjaus sūnaus Achmat Sultano perspėjimus, kad nepasitikėtų chano pažadais⁷⁸.

„Savanorių agentų“ ypač padaugėjo po sutarčių sudarymo, žinoma, už gerą atlyginimą. Iliustratyvus tūlo Apčako, anksčiau tarnavusio Maskvos didžiajam kunigaikščiui Vasilijui III, laiškas Žygimantui 1521 metais. Jame Apčakas žada apie vietinę padėtį ir naujienas pranešinėti ir prašo atvežusį laišką jo žmogų išsiūsti anksčiau už chano pasiuntinius, „nes ir maskviškis (Vasilijus III.— E. B.) taip mano [žmones] išsiūsdavo dėl žinios“⁷⁹.

Dabar sunku nustatyti ribą tarp papirkinėjimo, pačių LDK pasiuntinių ar ieškojusių asmeninės naudos Krymo aristokratijos grupuočių įtakos chano užsienio politikai. Viena aišku, pasiuntinių veikla Kryme buvo įvairesnė ir sudėtingesnė nei kitose šalyse, pvz., Rusų valstybėje: įvairios tradicinių derybų vedimo formos, agentūros verbavimas, atidus chanato vidaus ir užsienio politikos poslinkių stebėjimas. Visa tai nu-

⁷² LM, kn. 7, l. 461, 468, 499, 528, 554.

⁷³ ЗИМИН А. А. Мин. veik., p. 155.

⁷⁴ LM, kn. 7, l. 688.

⁷⁵ Ten pat, l. 498—499, 528, 571, 667.

⁷⁶ Ten pat, l. 581, 667.

⁷⁷ Pułaski K. Stosunki..., Nr. 120, p. 378—379, Nr. 118, p. 374, Nr. 114, p. 363, Nr. 158, p. 440, Nr. 123, p. 383, Nr. 140, p. 411, Nr. 134, p. 397, Nr. 122, p. 383; LM, kn. 7, l. 324, 363, 444, 579—580, 904, 432—437, 271.

⁷⁸ LM, kn. 7, l. 291—295.

⁷⁹ Ten pat, l. 798.

lėmė pasiuntinių parinkimo kriterijus. Jie buvo gerai susipažinę su Krymo chanato valstybine struktūra, tradicijomis ir papročiais, turėjo diplomatiinių gabumų ir praktinės veiklos patirties. Pažymėtina, kad iš LDK pasiuntinių Kryme tik keletas buvo pasiūsti į Maskvą.

Vertėjai ir dokumentų kalba

LDK gyveno nemažai totorių bei karaimų, dalis jų tarnavo didžiajam kunigaikščiui kariais, raštininkais, vertėjais⁸⁰. Šių totorių, kaip vertėjų, paslaugų prireikdavo ir diplomatinuose reikaluose, priimant Kazanės, Užvolgio, Krymo chanatų pasiuntinius. Nepadarysime esminės klaidos teigdami, kad LDK pasiuntiniai Kryme kalbėjo LDK paplitusia tuometine rusų kalba per vertėjus, buvusius LDK pasiuntinybėse. Lietuvos Metrikoje minima tik keletas vertėjų (tolmačy) ir tai greičiausiai todėl, kad jie buvo pasiūsti kaip žygūnai. Tai Asmanas, Ramodanas, Rečipas — Ibrahimo Tymircino sūnus; raštininkai ir vertėjai Kuzulmanas, Murtoza. Kai kurie vardai rodo jų netotorišką kilmę — Legušas, Makaras (Makar-rec), Timoška. Be abejo, tai nepilnas sąrašas.

LDK kanceliarijoje buvo vartojamos rusų ir lotynų kalbos⁸¹. M. Kosmanas, nagrinėdamas LDK kanceliariją formavimosi stadijoje, priėjo išvadą, kad joje Vytauto laikais buvo du skyriai: lotynų—vokiečių ir rusų kalbų. Nepasitikėdamas vienintelio liudytojo flamandų keliautojo Žilbero de Lanua (Gillebert de Lannoy) teigimu, kad jis matęs totoriškai parašytus dokumentus, M. Kosmanas neigia totorių skyriaus buvimą. M. Kosmano nuomone, diplomatiniam susirašinėjimui su Vytautu totoriai galėjo vartoti rusų kalbą, nes ją mokėję. Kontaktuose su Europos šalimis jie siūsdavę du raštus, kurių vienas būdavęs adresato kalba⁸².

Į Krymo chanatą nusiūsti diplomatiniai dokumentai vadinami dvejetainiais — raštais (listy) ir jarlykais. „Jarlykas“ — tai tiurkų kalbos kilmės žodis, plačiai vartotas LDK kanceliarijoje. Šis terminas išliko ir rusų šaltiniuose — totorių dokumentų vertimuose, kuriuos V. Smirnovas apibūdino kaip žemo lygio ir nurodė daugiau panašių skolinių, jų tarpe ir „tolmačy“⁸³. Dokumento pavadinimas „list“ ar „jarlyk“ Lietuvos Metrikoje apie jo kalbą dar nieko nepasako. Dviejų jarlykų, datuotų 1508 m., antraštėse nurodyta, kad jie rašyti rusų kalba. Pirmąjį iš Krokuvos vežė vertėjas Kuzulmanas⁸⁴, o antrąjį iš Naugarduko — vertėjas Murtoza.

⁸⁰ Kryczyński S. Tatarzy litewscy.—Rocznik tatarski, Warszawa, 1938, t. 3, p. 6 ir kt.; Zajączkowski A. Karaims in Poland. Warszawa, 1961, p. 64 ir kt.

⁸¹ LDK vartojama rusų kalba jau XV a. turėjo nemaža besiformuojančios baltarusių kalbos ypatybių ir skyrėsi nuo Maskvos rusų kalbos. Istoriografijoje ši kalba vadinama rusų (baltarusių) kalba. Prof. Z. Zinkevičius LDK kanceliarijoje vartotą rusų kalbą (raštų, ne šnekamąją) siūlo vadinti LDK slaviškąja kanceliarine kalba.—Z. Zinkevičius. Lietuvių antroponimika. V., 1977, p. 12—13.

⁸² Kosman M. Kanceliaria Wielkiego księcia Witolda.—Studia źródłoznawcze, XIV. Warszawa—Poznań, 1969, p. 102—103.

⁸³ Смирнов В. Д. Крымское ханство под верховенством Османской Порты до начала XVIII в. СПб., 1887, с. XXV—XXVII.

⁸⁴ LM, kn. 7, l. 112; LM, kn. 8, l. 75.

Kryme buvęs LDK maršalka ir totorių raštininkas Ibrahimas Tymirčinas antrąjį išvertė į totorių kalbą, po ko Mengli Girėjus „perskaitė ir gerai suprato“⁸⁵. Bandytas susisteminti, kaip pavadintus dokumentus vežė vertėjai totoriai, o kokius lietuviai pasiuntiniai ir žygūnai, rezultatų nedavė. Neturint dokumentų originalų, beliktų teigti, kad XVI a. pradžioje diplomatiniai dokumentai Krymo chanams buvo rašomi rusiškai. Tačiau Lietuvos Metrikoje randame žinių, kad LDK kanceliarijoje diplomatiniai dokumentai buvo ruošiami ir totoriškai. 1511 m. S. Skinderis vežėsi du rašto egzempliorius; rusiškai rašytą jis turėjo perskaityti chanui audiencijos metu, o antrą, rašytą totoriškai, įteikti chanui, kad jis „pats perskaitytų“⁸⁶. 1514 m. gruodžio 23 d. rašto antraštėje nurodyta, kad J. Ratomskis taip pat vežė du egzempliorius, kurių vienas rašytas totoriškai⁸⁷. Lietuvos Metrikoje minimi dar du į Krymą išsiųsti totoriškai rašyti raštai, kurių vieną Kryme buvęs raštininkas Michailas Vasiljevičius turėjo persiųsti į Kazanę⁸⁸. Aukščiau minėtas Apčakas savo laišką užbaigia žodžiais: „O rašiau žydiškai, nes ir man nuo jūsų mylostos (Žygimanto.— E. B.) rašyta žydiškai“⁸⁹.

Sie laišakai galėjo būti parašyti karaimų kalba hebrajiškais rašmenimis: karaimų raštas buvo sukurtas senojo žydų alfabeto pagrindu priimant judėjų religiją⁹⁰.

Šitie keli faktai leidžia teigti, kad LDK kanceliarijoje, o tiksliau jos dalyje, aptarnavusioje pasiuntinybių tarnybą, raštai XVI a. pradžioje buvo rengiami ne tik rusiškai ir lotyniškai, bet ir totoriškai.

Sutartis Žygimanto vardu surašydavo dviem egzemplioriais: su LDK rusiškai, su Lenkija lotyniškai⁹¹. Lotyniškuosius totoriai vadino „friažiskais“⁹². Tūlas Aptyrakas Mambe 1512 m. patarė Žygimantui atsiųsti du apsauginius raštus Machmedui Girėjui, turėjusiam atvykti į LDK įkaitu,— vieną rusiškai, kitą itališkai (po vlosku) rašytus⁹³. „Itališkai“ reikė lotyniškai, nes tokį ir nusiuntė⁹⁴. Diplomatinį dokumentų į Krymą rašymą lotynų kalba galima paaiškinti tuo, kad Mengli Girėjui raštininkais tarnavo italai ir ispanai: Augustinas de Garibaldis, Vincentas de Zulgulfis, Jonas Baptista di Nikolao⁹⁵.

Išdėstyti faktai praplečia mūsų žinias apie LDK kanceliariją, diplomatinės korespondencijos kalbą. Galime teigti, kad XVI a. pradžioje LDK kanceliarijoje buvo ir totorių **skyrius**, daugiausia pravertęs pasiuntiny-

⁸⁵ LM, kn. 7, l. 115; LM, kn. 8, l. 94, a. p.

⁸⁶ Pułaski K. Stosunki..., Nr. 122, p. 328.

⁸⁷ Ten pat, Nr. 158, p. 442.

⁸⁸ LM, kn. 7, l. 553, 604.

⁸⁹ Ten pat, l. 800.

⁹⁰ Баскаков Н. А. Введение в изучение тюркских языков. М., 1969, с. 276.

⁹¹ LM, kn. 7, l. 462, 616, 631 ir kt.

⁹² „Friažskij“— užsienio, užjūrio.— Толковый словарь русского языка. Главная редакция проф. Б. М. Волин и проф. Д. Н. Ушаков. М., 1940, с. 1120.

⁹³ LM, kn. 7, l. 434.

⁹⁴ Ten pat, l. 440.

⁹⁵ Pułaski K. Stosunki..., p. 178.

bių tarnyboje. Jis buvo nedidelis, su keliais raštininkais ir vertėjais. Retos užuominos apie šį skyrių yra tik diplomatinuose dokumentuose — Lietuvos Metrikos Pasiuntinybių knygoje, todėl jos praslysdavo pro akis tyrinėtojų, pirmiausia besidominčių LDK užsienio politikos rezultatais.

Išvados

1. XVI a. pradžioje LDK ir Lenkija suaktyvino savo užsienio politiką Krymo chanato atžvilgiu. Valdant bendriems valdovams Aleksandriui ir Žygimantui, buvo tęsiama senoji tradicija ir pasiuntiniais į Krymą buvo skiriami tik LDK pavaldiniai. Čia jie atstovavo ir Lenkijos interesams.

2. Diplomatinius santykius su Krymo chanatu finansavo tik LDK išdas. Tam buvo išleidžiamos didžiulės sumos ne tik atvykusiems Krymo pasiuntiniams, bet ir LDK pasiuntinių išlaikymui Kryme. Tai buvo viena priežasčių, dėl kurios Lenkijos pasiuntinybių tarnyba vengė santykių su Krymo chanatu.

3. Pasiuntiniais buvo skiriami neaukšto rango asmenys: maršalkos, vietininkai, dvarionys, raštininkai. Išsiskiria keletas pasiuntinių, kurie dažniau už kitus vyko į Krymą ir ten ilgai išbūdavo. Jie buvo gerai susipažinę su chanato valstybine struktūra, papročiais bei specifinėmis sąlygomis, buvo prityrę diplomatai praktikai. Į kitas šalis jų nesiųsdavo. Tarptautinės padėties Rytų Europoje verčiama, LDK vyriausybė stengėsi, kad Kryme nuolat būtų jos pasiuntiniai, kartais po du ar net tris.

4. Pasiuntinių veikla nesiribojo vien derybomis ar sutarties sudarymu. Jie turėjo stebėti ir spausti chaną dėl sutarčių sąlygų vykdymo, verbuoti agentūrą feodalinės-gimininės diduomenės tarpe. Pasiuntinių įgaliojimai buvo platūs, be to, jie turėdavo iš Krymo Žygimanto vardu siųsti pasiuntinius ir žygūnus į Kazanę, Užvolgį bei Moldaviją. Pasiuntinių veikla Kryme buvo įvairesnė ir sudėtingesnė nei kitose šalyse, dėl to juos parinkti reikėjo labai įžvalgiai.

5. Diplomatiniai santykiai su Krymo chanatu buvo skirtingi nei su kitomis Europos valstybėmis. LDK pasiuntiniams būdavo atsiunčiami iš Krymo įkaitai, tai trukdydavo operatyviems diplomatiniams kontaktams. Pasiuntinio statuse nebuvo aiškiai nusakytas oficialaus valdovo atstovo ir jo neliečiamybės supratimas. Sutarčių sudarymo ir sutarties raštų pasikeitimo schema buvo paprasta. Chanai daugiau reikšmės skyrė pačiam priesaikai, todėl dažnai reikalavdavo priesaikų atnaujinimo.

6. Diplomatinė korespondencija, siunčiama į Krymą, buvo rašoma rusiškai, totoriškai ir lotyniškai. LDK kanceliarijoje buvo totorių skyrius, atliekantis daugiausia pasiuntinybių tarnybos poreikius.

Apibendrinant galime padaryti išvadą, kad LDK pasiuntinybių tarnyboje buvo Rytų skyrius su nedaugeliu asmenų — pasiuntinių. Jo kompetencija buvo diplomatinų santykių su Krymo, Kazanės, Užvolgio cha-

natais bei Moldavija palaikymas, vykdamt LDK užsienio politikos uždavinius. Šis poskyris nebuvo apiformintas juridiškai ir reglamentuotas praktiškai. Jo egzistavimą ir veiklą lėmė tarptautinė Rytų Europos padėtis ir santykių su Krymo chanatu tradicijos.

ПОСЛАНЦЫ ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА ЛИТОВСКОГО В КРЫМСКОМ ХАНСТВЕ В ПЕРВОЙ ЧЕТВЕРТИ XVI В.

Э. Б АНИОНИС

Резюме

Дипломатическая служба Великого княжества Литовского, как исполнительный орган внешней политики государства, в XV—XVI вв. находилась в стадии формирования. Практика дипломатических сношений с соседними государствами влияла на формирование традиций и методов деятельности дипломатической службы.

В статье рассматривается деятельность дипломатической службы и послов Великого княжества Литовского в Крымском ханстве в первой четверти XVI в. Используя основным источником сведений Литовскую Метрику, автор пришел к следующим выводам.

1. В первой четверти XVI в., в годы правления великого князя литовского и короля польского Жигимонта Старого, послами в Крым отправлялись исключительно подданные Великого княжества Литовского, представлявшие и интересы Польши. Такая государственная традиция сложилась во второй половине XV в.

2. Все расходы на дипломатические сношения с Крымским ханством ложились на казну Великого княжества Литовского. Затраты эти по сравнению с расходами на дипломатические контакты с другими государствами были большими.

3. Послами в Крымское ханство назначались лица невысокого ранга: маршалки, наместники, дворяне, писари. Выделяются несколько лиц, которые чаще других посылались в Крым и пребывали там длительное время. Они хорошо знали государственную структуру Крымского ханства, традиции и обычаи ханского двора, были хорошими дипломатами-практиками. Эти лица послами в другие государства не отправлялись.

4. Деятельность послов в Крыму предполагала не только ведение переговоров и заключение договоров, но и нажим на хана с целью выполнения им условий договоров. Поэтому литовские послы, меняя друг друга, находились в Крыму почти постоянно, часто по два, а то и по три представителя. Послы также должны были поддерживать активную агентурную связь с некоторыми представителями аристократической знати и высокопоставленными чиновниками ханства. Будучи в Крыму, послы от имени Жигимонта Старого отправляли послов и гонцов в Казанское, Ногайское ханства, в Молдавию. Условия пребывания послов в Крыму были гораздо сложнее и сфера их деятельности шире, чем в других государствах.

5. Дипломатические отношения с Крымским ханством имели свои особенности. Взамен отправляемых в Крым послов присылались заложники, что мешало оперативности дипломатических контактов. Ханы при заключении договоров большее значение придавали факту присяги, чем обмену договорными грамотами. Поэтому они часто требовали «поновления» договоров новой присягой послов.

6. Дипломатическая корреспонденция, отправляемая в Крым, составлялась на русском, татарском и латинском языках. В канцелярии Великого княжества Литовского существовал и татарский отдел, используемый для нужд дипломатической службы.

В общей сложности можно сделать вывод о существовании в дипломатической службе Великого княжества Литовского восточного отдела, хотя на практике он строго не обособлялся. В его обязанности входило поддерживать дипломатические сношения с Крымским, Казанским, Ногайским ханствами и Молдавией.